

Tánczos Vilmos

Szappan a kredenc sarkán, avagy a csángókérdés tudománya és politikája

Soap on the Edge of the Sideboard, or Else the Science and Politics of the Csángó question

The "soap on the edge of the sideboard" is the metaphor of useless dryasdust research (coined by a politician, of course). However, the Transylvanian ethnographer claims: science does have its own principles and an ethical scientist should be suspicious from the start, if he is praised by politics. The author illustrates this by presenting the problems of the Csángós, a Hungarian-speaking minority in Moldavia on the verge of annihilation.

Megfigyeltem, hogy az utóbbi években *ideát* és *odaát* számos olyan közéleti ember tűnt el a "csángóügy" nyilvánosságának látóteréből, akik a kilencvenes évek első felében vagy még később is az ún. "csángókérdéssel" foglalkoztak, és munkájuk nyomán bizonyos eredményeket is fel tudtak mutatni. Vajon a tevékenység kudarca vagy valamiféle nyilvánvalóvá vált szemléleti tévedés nyomán kialakult belső meghasonlás, netán a közéletből való kiszorítás/kiszorulás vezetett el ezekhez a nagy elnémulásokhoz? Az önként és végleg félreálló "megalázottak és megszorítottak" között vannak aktív politikusok, pedagógusok, egyházi emberek, oktatás- és művelődésszervezők, szociális kérdésekkel foglalkozó "segítségnyújtók" és tudományos munkát végző kutatók is.

A jelenség fölött elgondolkodva jutott eszembe, hogy az utóbbi időben egyfajta "mérsékelt ódzkodás" magamra is jellemző, hiszen már régóta igyekszem kerülni a nyilvános, szóbeli megnyilatkozásokat a "csángó sorskérdésekről". Volt úgy, hogy távol maradtam néhány csángó témájú tudományos rendezvényről, ahová meghívásom volt. Vagy megesett, hogy egy nyelvészeti konferencián a "csángó blokk" egyik előadójaként szándékosan egy semleges, szigorúan szaktudományos, és így a hallgatóság nagyobbik része számára érdektelen kérdésről beszéltem, csak hogy ne kelljen vitába bonyolódnom azokkal a kollégákkal, akikkel "csángó-ügyben" nem értek egyet. Mert ugye, a székely közmondás szerint "bolond ember, aki minden galhoz (értsd: göröngyhöz) hezzarúg".

Többször kerültem azonban olyan helyzetbe is, amikor a belső bíróra hallgatva, úgy ítéltem meg a dolgot, hogy nem rejthetem el a véleményemet. Így előfordult párszor, hogy diplomatákat, politikusokat, újságírókat, tudósokat informáltam a csángókérdésről, és megesett az is, hogy nagy nyilvánosság előtt vállaltam kellemetlen vitákat azokkal, akik megítélésem szerint szándékosan félretájékoztatták a nemzetközi és magyar közvéleményt a csángóság létkérdéseiben.

Itt következő gondolataimat – amelyek a "csángó tudományok" és a "csángó politika" egymáshoz való viszonya körül forognak – a "csángóügy" körül kialakult helyzet ihlette. Azt hiszem, hogy a felvetett kérdésekben a "csángókérdéssel" foglalkozóknak – ha nem másért, hát önmaguk lelki békéje érdekében – már régóta dűlőre kellett volna jutniuk. Meggyőződésem, hogy "kibeszélés" nélkül, intuitív vagy téveszmékre alapozott, összehangolatlan cselekvéssel nehéz valós eredményekhez jutni.

Diffúz szinkretizmus a politika jegyében

1. Első ránézésre is szembeötlő, hogy az ún. "csángókérdésben" a magyar közéletben *nincs világos határ a tudomány és a politika között*, utóbbin értve nemcsak a "tisztá" politikát, hanem ennek "alkalmazott" formáit is (pl. társadalom-, művelődés-, szociál-, egyházpolitika stb.). Lássunk néhány példát ezekre az "átfedésekre".

A "tudományos" jellegűnek mondott csángó konferenciákon rendszerint nemcsak szakemberek, tudományos kutatók (pl. folklórgyűjtők, tárgyi és szellemi néprajz elméleti szakemberei, nyelvészek, történészek, régészek, muzeológusok stb.) vannak jelen, hanem művészek (írók, költők, előadóművészek, énekesek stb.), egyházi emberek (papok, egyházi hivatalnokok), magyarországi, erdélyi, moldvai vagy nyugati szervezeteket képviselő politikusok, művelődési-oktatási intézmények képviselői (tanárok, tanfelügyelők), karitatív tevékenységet végző személyek, a tömegkommunikáció "csángó specialistái" (publicisták, tévések), helyi csángó értelmiségiek, vezetők (tanárok, tanítók, búcsúvezetők, néprajzi adatközlők) is. Ily módon a csángó tudományos konferenciák, illetve a konferenciák anyagából szerkesztett kötetek, tematikus folyóiratszámok stb. elvesztik tisztán tudományos jellegüket, és a politika területére sodródnak.

De nemcsak a "tudósok" tárják ki a Tudomány szentélyének kapuját, a gesztust a politikusok is viszonozzák: a Politika kapuja is hasonlóképpen kitarul, amikor a politikai döntések meghozatalakor szerephez juthatnak írók, költők, néprajzkutatók és így tovább. A magyarországi vezető politikusokat vagy az Európa Tanács diplomatáit évek óta néprajzkutatók kíséretik Moldvában, akik az Erdélyben vagy Budapesten szervezett politikai-stratégiai jellegű "munkamegbeszéléseken" is jelen vannak. Nem is olyan régen egy erdélyi költő-szerkesztőnek kellett felhívnia a magyar politikai elit figyelmét arra, hogy diplomáciai hibát követett el akkor, amikor egy újonnan létesített magyarországi ortodox püspökség "árát" nem fizettette meg a román kollégákkal a "csángó-számla" benyújtása által.

Arról van szó végül is, hogy a csángóügyben *minden átpolitizálódik*. Például:

– A csángókkal való *tudományos* foglalatzkodás, így a legjámborabb folklórgyűjtés is politikai tette válik. Ezért zaklatta a csendőrség és a rendőrség a folkloristákat a két világháború között, majd a diktatúra idején, sőt olykor még ma is. Ezért nem mertek szóba állni a néprajzosokkal a csángó nénikék, bácsikák a kommunista diktatúra idején, és ezek a görcsös félelmek még ma sem múltak el teljesen.

– A csángó *hagyományos kultúra* terjesztése szintén nem kívánatos politikai tettek minősül. Ezért vonták be néhány évvel ezelőtt az egyik moldvai népdalénekes útlevelét, ezért akadályozták meg 1991 őszén azt, hogy a Csángó Fesztiválra a moldvai Pusztinában sor kerüljön. (A témánál maradva, hadd jegyezzük meg, hogy a folklór és a "műfolklór" a legszélsőségesebb nacionalizmus politikai fegyvertárába tartozott/tartozik Romániában. Már Ceaușescu is előszeretettel támogatta ezt a "kultúrát", úgyhogy a *Megéneklünk Románia* műsoraiban például kötelező módon szerepelnie kellett a műfolklórnak, és a "népdalénekeseknek" igen nagy presztízsük volt. Utóbbiak egy része ma is szélsőséges politikai pártokban tevékenykedik, heves nemzeti szólamokkal pótolva hiányzó politikai tehetségét és képzettségét.)

A csángó témájú tudományos tanácskozások vagy politikai rendezvények a legkülönbözőbb folklorizmus-alkalmakkal (pl. éneklés, tánc, kiállításmegnyitó stb.) kapcsolódnak össze, amelyek nem mindig választhatók világosan el a rendezvény elsődleges tartalmától.

– Számos példa igazolja, hogy *az egyházi élet* is átpolitizálódik. A csángók jelenléte a csíksomlyói pünkösdi búcsún politikai felhangot kap. Ezért szerveznek a moldvai katolikus papok "ellenbúcsút" a Bákó melletti Barát templomában. Politikai tett a bukovinai Kácsika (Cacica) templomában mondott Nagyboldogasszony-napi magyar mise is, amelyen moldvai csángók nagy tömege szokott részt venni. A moldvai katolikus egyház szent kötelességének érzi, hogy a népszámlálások és a politikai választások alkalmával erőteljes propagandát fejtsen ki a csángók körében, újra meg újra hangsúlyozva azt a két világháború közötti időből származó hibás "etimológiát", hogy a "romano catolic" (= 'római katolikus') voltaképpen "român catolic"-ot (= 'román katolikus') jelent.

2. Az elmúlt években újra meg újra bebizonyosodott, hogy nem tisztázott a csángókérdéssel foglalkozók tevékenységi területei közötti viszony. Nem pusztán arról van szó, hogy *nincs világos, hatékony "munkamegosztás"*, hanem arról is, hogy a csángó ügygel foglalkozók nehezen ismerik el egymás tevékenységének értelmét, jogosságát. Néhány példa erre a jelenségre:

– Az 1996 januárjában Illyefalván tartott II. Csángó sorskérdések konferencián a "valódi csángómentők" (pl. szociális téren tevékenykedők, oktatásszervező pedagógusok, a csángókat utaztató értelmiségiek) azzal vádolták meg a csángókérdés "tudósait", hogy öncélú tudományos tevékenységüknek semmi gyakorlati haszna nincs, hiszen csak a "szappant vizsgálják a kredenc sarkán". Csángó ügyben ma is aktuális a nagy, talán soha meg nem válaszolható tudományelméleti kérdés: van-e szükség egyáltalán ilyen "öncélú" tudományra?

A kérdésre adott egyfajta radikális válasz fogalmazódott meg azokban a vélekedésekben is, hogy egyik vagy másik csángó kutató nem érdemli meg ezt vagy amazt a díjat, elismerést stb., mert csak "önző tudományos érdekből" foglalkozik a csángósággal. (Ez a vélekedés a fenti megfogalmazásban egyik magyarságmentő alapítvány kuratóriumában pár évvel ezelőtt a jelen sorok írójával szemben is elhangzott, és azóta sem tudom, hogy voltaképpen nem volt-e igazuk az így vélekedőknek.)

– A "csángómentő" akciók örökzöld vitatémája az is, hogy amikor a csángókat a magyarságnak akarjuk megmenteni, *van-e szükség csángó gazdaságpolitikára, szociális és egészségügyi segítségre*, vagy csak a csángó identitással, nemzettudattal kapcsolatos kérdésekkel kell foglalkoznunk. A problémát az okozza, hogy a Csángóföld gazdasági, szociális élete szervesen tagolódik be egy nagyobb tájegység, sőt országrész életébe, amit nagyon nehéz korlátozott lehetőségű külső eszközökkel átalakítani. Továbbá kérdés az is, hogy milyen eszmével lehet igazolni egy ilyen tevékenységet: ha a csángók zöme már romának tartja magát, az általános emberin túl van-e még közünk hozzájuk? Ha a csángók nem magyarok, és nem is akarnak magyarok lenni, akkor mi miért épp rájuk próbálunk szociálisan segíteni, holott fordulhatnánk a nyomorgó székelyföldi vagy akár az olténiai cigányok, esetleg az afrikai négerek felé is?

– Kétségsbe lehet vonni a tevékenység *hatékonyságát, célszerűségét vagy szemléleti-elméleti alapjainak helyességét* is. Mivel a jelen sorok nem erről szólnak, csak jelzésszerűen, a

körülmények értelmezése nélkül említem meg, hogy az utóbbi évtizedben el-elfajuló nyilvános viták folytak például az 1989 utáni nagy segélyosztások által okozott erkölcsi kárról, a csángó gyermekek székelyföldi iskoláztatásának hátulütőiről (beilleszkedési, didaktikai-pedagógiai módszertani problémák, a tanulók továbbtanulásának, elhelyezkedésének kérdései stb.), a csángó fiatalok magyarországi felsőfokú képzése körüli ábrándos elképzelések kudarcáról, a csángók kitelepítésének lehetséges módozatairól, a Csángóföldön megjelenő magyar tömegtájékoztatás hatékonyságáról, illetve jövőbeni lehetőségeiről, és így tovább.

Úgy gondolom, hogy a “csángóüggyel” foglalkozó értelmiségiek egymás iránti gyanakvása, értetlensége egyfelől a “csángóügy” egészére való rálátás hiányából fakad, másfelől meg abból, hogy olykor valóban különböző ideológiai indíttatású akciókról van szó. Egy egészséges társadalomban minden tevékenységi területre szükség van, és különböző ideológiák is működhetnek egymás mellett. Más kérdés az, hogy a csángóság esetében szó sincs egészséges, önmagát felső irányítás nélkül is helyesen építő társadalomról.

De hogyan kerülhetnek egymás mellé, *hogyan válhatnak egyazon diskurzus részeseivé* olyan személyek, akiknek voltaképpen – tevékenységi körüket tekintve – semmi közük egymáshoz? Miért nem végzi külön-külön a maga dolgát a folklór profi specialistája (népdalénekes, táncos, népzeneész stb.), az RMDSZ-es parlamenti képviselő, az orvos, a gyógyszerész, a tanfelügyelő, a demográfus, a néprajzszakos egyetemista, a székely falusi plébános, a tévéoperatőr, az újságíró, a Kossuth-díjas folklórkutató, az elektromérnök, és így tovább? Hogyan lesznek ezek az emberek egyazon társadalmi esemény (pl. konferencia, csángó bál, közös moldvai utazás, segélyakció stb.) résztvevői? Mit tudnak mondani egymásnak, és hogyan értik meg egymást?

Nos, az egymásra találás nemcsak azért lehetséges, mert közös beszédtemájuk van (a *csángó sorskérdésekről* beszélnek mindannyian), hanem azért is, mert közös a nyelvük, a beszédmódjuk is: bevallottan vagy be nem vallottan minden megnyilatkozó egyazon *politikai diskurzus* részese.

Közvetve vagy közvetlenül minden megnyilatkozás átpolitizálódik: *a csángókérdésekben a legáthatóbb diskurzus a politikai*. Például ideológiai szerephez jut a csángó folklór, a csángó nyelv és a csángó múlt, politikai háttere lesz a humanitárius segítségadásnak, politikai ideológiák jegyében zajlik vagy nem zajlik a csángó fiatalok oktatása, a csángóság megjelenítése a tájékoztatásban olyan sztereotípiák alapján valósul meg, amelyek mögött határozott politikai opciók rejlenek.

Mit jelent az a "csángókérdés" voltaképpen?

Erős a gyanúm, hogy a csángók körüli, olykor igen élénk nyilvános beszéd valójában nemcsak a csángóságról, hanem még valami másról is szól. Mert hát hogyan lehet ekkora valós politikai jelentősége, súlya ennek a csángónak nevezett magyar etnikumnak, amely a teljes beolvadás szélére jutott? A mintegy negyedmilliós csángó népcsoportnak csak

negyedrésze, mintegy 60 000 lélek érti még a magyar nyelvet, és az 1992-es népszámlálás során mindössze 525-en vallották magukat magyarnak. A csángó politikai érdekképviselő szervezetének még a kezdeteknél tart, alig néhány faluban találni olyan értelmiségi csoportokat, amelyeket foglalkoztat az ún. "csángókérdés".

Akkor hát a csángók ügyén miről is van szó voltaképpen?

Nos, azt hiszem, hogy a csángók ügyén voltaképpen *mindig önmagunkról*, azaz a Kárpát-medencében élő magyarság egészéről beszélünk. Az ún. "csángókérdés" csak apropó arra, hogy a nemzet sorskérdéseit megjelenítsük. Például:

- A Kárpát-medencében zajló, számunkra többnyire kedvezőtlen nyelvi folyamatok időszerűvé teszik a nyelvi asszimilációról való gondolkodást (pl. mennyire lassítható? természetes vagy kierőszakolt jelenség? stb.)
- A (nép)hagyomány és modernitás viszonyának kérdése, a hagyományörzés vagy a hagyomány feladása a modernitás körülményei között – ugyancsak olyan problémák, amelyek a mai magyar társadalom egészét foglalkoztatják.
- A határon túli közösségek védelmének jogcíme, a külső képviselet legitimitása Trianon óta vissza-visszatérő vitatémák. Az értelmiségi réteg híján magatehetetlenné lett csángó etnikum kapcsán például felvethetők a következő, mindig nehezen megválaszolható kérdések: Beavatkozhatunk-e egy közösség identitásának alakításába akkor, amikor ez az etnikum a nyelvi-tudati beolvadás olyan szintjére jutott, ahol már nem képes önnön identitását, akaratát kinyilvánítani? Vajon el tudjuk-e fogadni az identitásvesztés szabadságát vagy azokat, akik ki akarnak szakadni a nemzetből, visszatartjuk-e ettől a lépéstől? Érdekes, hogy a nyugati magyarság identitásvesztésének szabadságát senki nem kérdőjelezi meg, mert ők szalonképes érvekkel tudják megmagyarázni az identitásválasztáshoz való jogukat, mondjuk "integrációnak" nevezve az "asszimilációt". Mivel erre a csángók – értelmiség híján – képtelenek, szabad előttünk a pálya, érvelhetünk pro és kontra.
- A csángóság látványos, szemünk előtt zajló asszimilációja nap mint nap arra készteti a közösségben gondolkodó magyar értelmiséget, hogy a történelmi Magyarország jogi elvesztése után valami módon viszonyuljon a hajdanvolt ország *de facto* történő, a demográfiai viszonyok lassú átalakulásában tetten érhető elvesztéséhez is.

Vajon miért vált alkalmassá a csángókérdés arra, hogy körülötte ilyen erős ideológiai-politikai viták csapódjanak le?

Amint látjuk, a csángó etnikum létszáma ezt a túlzott érdeklődést voltaképpen nem indokolja, hiszen ha ez volna a döntő szempont, akkor az erdélyi magyar szórványok eltűnése körül is legalább ilyen éles vitáknak kellett volna kialakulniuk. Talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a csángóság azért válhatott a magyarság pusztulásának szimbólumává, mert sok vonatkozásban extrém helyzetben van: ez az etnikum a nyelvterület peremén, a magyar "élettér" végső határán él, igen archaikus kultúrája (pl. nyelv, folklór, anyagi műveltség stb.) egyedi, megismételhetetlen érték, a jogi elnyomatásának ténye (lásd iskola, egyház) már hosszú évtizedek óta nyilvánvaló.

Két szembenálló ideológia a csángókérdésben

Az elmúlt évtized nyilvános vitái, amelyek újabban már a világhálón is zajlanak, arra világítottak rá, hogy a magyar közvélemény a "csángókérdésben" is megosztott.

1. Létezik egy *közösségközpontú*nak nevezhető szemlélet, amely azt vallja, hogy az egyénnek vállalnia kell a család, a falu, a vallási közösség, az etnikai csoport sorsát. Azok, akik egy ilyen – metafizikai hiten alapuló – eszmerendszer jegyében tevékenykednek, általában egyetértenek a következőkben: 1. az identitás közösségi jellegű; 2. a közösségi identitás az értelmiség által alakítható, befolyásolható (oktatás, tévé, tudomány stb.); 3. az értelmiségnek erkölcsi felelőssége van a közösségi identitás alakításában, ugyanis az emberi létnek csak egy olyan hit adhat végső, metafizikai értelmet, amelynek jegyében az ember áldozatot is képes hozni.

Az elméleti kiindulópontból aktív értelmiségi magatartás következik, amely – a történelem tanúsága szerint – a "gyakorlati kivitelezés" során olykor túlzásokhoz is elvezethet (pl. kényszeríteni lehet valakit az azonosulásra, manipulatív, erőszakolt módon célirányosan lehet megváltoztatni a létező egyéni vagy kollektív identitásokat stb.). De e felfogás jegyében elképzelhetők olyan "megoldások" is, amelyek egyáltalán nem sértik a személyi jogokat. Például fel lehet kínálni bizonyos, a közösségközpontú értékrendet hirdető intézményrendszert, az egyén választásának függvényévé téve a velük való azonosulást (pl. beiratkozik-e a csángó a felülről létrehozott magyar iskolába? elmegy-e a magyar misére? magyarnak vallja-e magát? stb.).

2. Az ún. *individualista* szemléletnek – a közösségközpontútól eltérően – nincs magasabbrendű metafizikai megalapozottsága: a (vallásos) hitnek és az áldozatnak ebben a rendszerben nincs semmiféle értelme.

Az eszmerendszer kiindulópontja, hogy minden egyénnek szuverén joga megválasztani azt az identitást, amivel azonosulni kíván. Az ideológia szélsőséges változata azt vallja, hogy közösségek voltaképpen nem is léteznek, csak egyének vannak, tehát értelmetlen a közösségekkel való azonosulásról beszélni. Kevésbé radikális változatban ezzel a logikai érveléssel az elmúlt évek során a csángó kérdés kapcsán is találkozhattunk, és ez körülbelül így hangzik: ha vannak is közösségek, az értelmiségnek semmiképpen nincs joga befolyásolni az egyén választását, és a modernitás körülményei között már nincs is lehetőségünk irányítani az identitás alakulásának folyamatait. Az identitás, úgymond, "szabadon mozog" az éppen időszerű társadalmi érdekek szerint, és minden külső beavatkozás sérti a személyiségi jogokat. Furesa és meghökkentő dolog volt, hogy erre az eszmerendszerre hivatkozva magyar értelmiségiek emeltek szót a csángó gyermekek magyar nyelvű iskoláztatása ellen, indokolatlannak tartva pl. a magyar nyelvű misézés sürgetését a csángó templomokban mondván, hogy ezzel, úgymond, megsértjük a csángók személyi jogait.

Amint látjuk, a két ideológia közötti ellentét, egymással szembeni gyanakvás az ún. "csángókérdés" kapcsán is megfigyelhető: egyik fél attól tart, hogy a liberális eszmerendszer

lerombolja azt, amit eddig sikerült felépíteni, a másik fél pedig állandóan arra gyanakszik, hogy a közösségi modell merényletet készül elkövetni az egyén ellen.

Kibékíthetetlen szembenállást eredményez az, hogy mindkét ideológia *tényként* mutat fel olyan állításokat, amelyek voltaképpen csak egy-egy ideológiai-politikai érvrendszer részei, és amelyeket a másik fél szemszögéből (vagy bármely külső szemszögből) tulajdonképpen nem számítanak evidenciának. Lássunk néhány példát ezekre a "tény, hogy" típusú, de egymással szöges ellentétben álló érvekre is:

- A csángók nyilvánvalóan magyarok, erről eredetük, nyelvük, népi kultúrájuk világosan tanúskodik. <--> Ha ők maguk nem tartják magyarnak saját magukat, kívülállóként nincs jogunk magyaroknak mondani őket.
- A csángó nyelv a magyar nyelv egyik dialektusa (lásd: nyelvi szerkezetek, nyelvi archaizmusok stb.). <--> Ha a csángók saját nyelvüket "köztes", kettős kötődésű nyelvnek tartják, akkor a nyelvészeknek is "csángó nyelvről" kell beszélniük.
- A moldvai csángók etnikai tudatát egy ideállal való azonosulás vágya, magyarságuk vállalásának igénye alapvetően határozza meg. <--> Minden identitás helyzetfüggő, amit leginkább a társadalmi érvényesülés lehetőségei határolnak be.
- A csángókat elnyomják, jogaikat megsértik. <--> Ha vannak is jogsértések, Moldvában a természetes asszimiláció jelensége a hangsúlyosabb, a csángók önként választják a román identitást.
- A románosítást szolgáló helyi értelmiségiek (pl. "janicsárpapok", tanárok stb.) saját etnikumuk ellenségei. <--> Ezek az értelmiségiek következetesen a helyzet folyamányaként kialakult új identitásukhoz, tehát magatartásuk "természetes".
- A népszámlálási eredményeket meghamisították. <--> Kevés kivételtől, visszaéléstől eltekintve, senkit nem kényszerítettek, a hivatalos eredmények reálisak, kifejeznek kialakult valós helyzetet.
- Tennünk kell valamit a csángók érdekében. <--> Nincs olyan ideológia, amelynek jegyében jogunk volna beavatkozni a csángók sorsának alakulásába.

Melyik félnek van itt igaza? A magam részéről hajlok arra, hogy teljes mértékben egyik félnek se adjak igazat, mert bármelyik felsorolt ellentétpárt, illetve bármelyik érvrendszer paradigmáit nézzük is, a helyzet sokkal bonyolultabb a megjelenítetténél: a népszámlálás nézetem szerint hiteles is meg nem is, az egyén identitását az ideálok és az élő helyzet is meghatározza, a csángók elnyomását tagadni valóban lehetetlen, de tény az is, hogy sokan közülük ezt mégsem érzik... - Tehát *mindkét ideológia sarkít és sematizál, csak bizonyos érveket ismer el érvnek*. Ezért van az, hogy a csángókérdésről folytatott diskurzusban a felek unos-untalan ugyanazokat a "tényeket", ugyanazokat az "érveket" ismétlik, hiányoznak a nyilvános beszédből az új tartalmak. Így aztán *létrejön az ideológiák diskurzusa, amit tudományos diskurzusnak állítanak be* ("tény az, hogy... stb."). Az ideológiai-politikai diskurzusnak jelszavakra, dogmákra van szüksége, az árnyaltabb, érvelő, a körülményeket figyelembe vevő, valóban tudományos megközelítés zavaró, idegesítő számára, ezért

agresszívan reagál az árnyalt megközelítésre. Ez valahol érthető is, hiszen egy körültekintően megfogalmazott érvelési mód épp a jelszavakkal való érzelmi azonosulásokat kérdőjelezi meg, leleplezi le. Márpedig a politikai ideológiák jelszavak körében élnek, amelyeket nem lehet büntetlenül bántani.

Hat-e a politika az ún. "csángótudományra"?

A társadalmi tudatról alkotott újabb, posztmodern felfogás szerint a tudomány és a politika szétválik, tehát merő illúzió azt hinni, hogy az ún. "csángótudománynak" bármiféle hatása lehet a csángóság sorsára. A "csángópolitikának" azonban szemmel láthatóan szüksége van "csángótudományra".

Ez a függőség és a ráhatás ebben az esetben viszont meglehetősen egyoldalú: a politika, az ideológia az, ami a tudományt erőteljesen meghatározza, a visszahatásban hinni, nézetem szerint, utópia.

Már maga a "csángótudomány" terminus technicus is kételyeket ébreszt bennünk. Mert miféle tudományterületről van itt szó valójában? Történettudományról, néprajzról, szociológiáról, nyelvtudományról vagy valami másról? Az ilyen összefoglaló névvel illetett "tudományterületek" (lásd még: "magyarságtudomány") csak átpolitizáltak lehetnek. A valódi tudomány ilyen területeket nem ismer, mert a tudományos kutatásban mindig a módszer, a tudományos perspektíva az elsődleges (pl. történeti, néprajzi, nyelvi jelenségek kutatása), maga a kutatott tárgy, ami rendkívül összetett lehet (pl. a csángóság), mindig csak másodlagos. Ha a tudomány és politika szétválhatna a szóban forgó kérdésben, az ún. "csángótudomány" is széttagozódna, úgyhogy legfennebb interdiszciplinaritásról beszélhetnénk.

Miben is áll voltaképpen a tudomány átpolitizálódása?

– A politika már magát a tudomány *témaválasztását* is meghatározza. Például politikai opció kérdése is, hogy az ún. "ünnepi folklór" tényeit kutatjuk-e, vagy inkább az "élő, hétköznapi" kultúrjelenségeknek szentelünk-e figyelmet.

– A tudomány függősége odáig terjed, hogy olykor a kutatásoknak meghatározott *ideológiai premisszákat kell igazolniuk*. Régebben a csángók magyar eredetének bizonyítását, az ezzel kapcsolatos részletek tisztázását várta a közvélemény a csángókutatóktól, újabban pedig az élő identitás kutatása, az etnikumközi viszonyok vizsgálata a divatosabb.

– A tudományos kutatások *anyagi támogatásáról* bevallottan vagy be nem vallottan mindig politikai-ideológiai megfontolások alapján döntenek. A "csángókutatónak" is tekintettel kell lenniük az éppen időszerű "széljárásra", tudnia kell, hogy éppen mit várnak el tőle, mi az a szellemi munka, amire megrendelést kaphat, mi az a tudományos eredmény, ami nyilvánosságot kaphat, és így tovább.

– Végül hadd említsük meg azt is, hogy az elért “semleges”, illetve a szigorúan belső tudományos szempontokat követő végeredmény *a nyilvánosság elé kerülve, ideológiai színezetet kaphat* még akkor is, ha ez a szerzőnek valójában nem állt szándékában.

Nehéz válaszolni arra a kérdésre, hogy az adott politikai helyzethez való alkalmazkodás vajon a tudomány elárulását jelenti-e a kutató részéről. Tudniillik rendszerint azt tapasztaljuk, hogy már a kutató politikai-ideológiai belső elkötelezettsége is meghatározza a kutatás tárgyát, módszereit és az eredmények bemutatását. És ez legtöbbször talán nem is egészen tudatos: a szilárd világnézettel rendelkező ember számára a saját világképe, tudományos premisszái jelentik *a* világképet. Így lesz mindig “a másik” az, aki elárulta az emberi jogokat, a személyiséget, illetve a nemzetet, a kereszténységet, és így tovább.

Vajon hogyan viszonyulnak a “csángótudományhoz” a politikusok? Másként szólva: a tudományos kutatók akarva akaratlan elkötelezettek az ideológiák irányában, de vajon valóban partnernek tekintik-e őket a politikusok? Vajon a “csángótudomány” kutatóinak – sőt továbbmenve: a művészeknek, a karitatív akciók szervezőinek, az egyházi embereknek – tevékenysége *valóban részévé válik-e a politikai életnek*? Más szóval: a politikán kívüliek *tudják-e a tényleges politikai döntéseket befolyásolni*? Vajon lehet-e hatalmi tényező egy folklórtanulmány?

A felvetett kérdésre a válasz nemleges: a politika működése olyan, hogy *nem tekintheti valódi, egyenlő partnernek a tudományt*. Azok az elképzelések, amelyek ilyen viszonyt feltételeztek, rendre utópiáknak bizonyultak, a történelem már leszámolt minden ilyesféle idealizmussal. (Platón például arról írt, hogy az államot tudósok kellene vezessék. A monografikus szociológia szellemi atyja, Dimitrie Gusti professzor és magyar követője, Venczel József még szentül hittek abban, hogy a társadalomkutatásra kell épülnie a társadalompolitikának és az értelmiség nevelésének.) A politikának ma *csak hivatkoznia kell a tudományra*, mert a társadalmi közvélemény megköveteli tőle, hogy döntéseit megalapozottaknak, “tudományosnak” tüntesse fel. De valójában a politikának nincs szüksége a módszeres, valóban hiteles tudományra, ideértve a politológiát is. A politikusok voltaképpen nem rendszeres tudományos okfejtéseket, hanem csak tudomány gyanánt beállított politikai röpcédulákat, videoklipeket akarnak, és azáltal, hogy csak példatárként, önmaguk igazolására használják a tudományos eredményeket, elsőkélyesítik magát a tudományt is.

A politikus azt a tudománynak minősített klipet, röpcédulát fizeti meg, ami neki megfelel. Ilyen esetekben a “tudós” és a politikus egymás cinkosaivá, szövetségeseivé lesznek: a tudós elárulja tudománya módszertanát a kívánt eredmény érdekében, nem leplezi le a politikust, aki felhasználja ezeket a hamis eredményeket, a politikus ellenben mindent megtesz azért, hogy valódi tudományos környezetet biztosítson egy áltudományos munkának, és leleplezés helyett hitelesíti a tudóst, sőt – ha erre szükség van – tudományos ellenfelei lejáratásában is segédkezet nyújt.

A csángókérdés kapcsán másfelől a tudósok “árulásának” egészen durva formáival is találkozhatunk: egyesek a csángókat végleg beolvasztani akaró szélsőséges nacionalizmust igazolják, mások pedig a liberalizmus eszmerendszerének retorikájával visszaélve a csángó létkérdéseket bagatellizálják el.

De miért van ez így? Sorsszerű-e az, hogy a tudósokat nem tekinthetik partnernek a politikusok?

Íme néhány lehetséges válasz:

- A politikában rendszerint gyors döntésekre, az állandóan változó politikai helyzetnek megfelelő gyors reakciókra van szükség, nincs mód tehát a tudomány érveit figyelembe venni. A tudósoknak be kell látnia: a hatalmi helyzetben lévő politikus saját döntéseit illetően teljesen szuverén.
- A politikus ideológiailag elkötelezett, a tudós nem az. Ezért a tudományos eredmények akár meg is cáfolhatják a politikai lépések érvényességét. Következésképpen a politikusnak érdeke, hogy olyan tudományos eredmények szülessenek, amelyek bizonyos döntéseket igazolnak.
- A politika hatalmi harc, amibe a tudomány közvetlen módon nem avatkozhat be. Ezért noha a politika és a tudomány egymásra utaltsága kölcsönös, a viszony nem mellérendelő: a politikus nem függ a tudóstól, a tudós viszont igen a politikustól. A tudósok csak szeretnének politikai jelentőséghez jutni, a politikusok mégis mindig nélkülük döntenek.

Nevetséges, groteszk és szánalmas dolog tehát, hogy a "csángótudomány" képviselői olykor öltre mennek, és politikai-ideológiai zászlók alatt véresen komolyan hadakozva, címkéket ragasztgatnak egymásra egy olyan harcban, amelynek végső kimenetelében voltaképpen nincs beleszólásuk. Egymással folytatott párbajuknak nincsen tétje: akárhogy is foglalnak állást, a döntéseket mások, illetve a helyzet, a különféle társadalmi-politikai-demográfiai "trendek" alakítják.

És végül egy utolsó kérdés: *vajon van-e erkölce a tudománynak, és ha van, mi lehet ennek lényege?* Mert ugyebár, mondhatnánk azt is, hogy a tudomány erkölce az igazság feltárásában, a megismerés hitelességében rejlik. De mi történik akkor, ha abból a tudományelméleti premisszából indulunk ki, hogy maga az "igazság", az ún. "valóság" is a tudományos diskurzus természetétől függ?

A posztmodern korban elveszett ugyanis az a hit, hogy a tudomány a valóságot tudja megmutatni. Ehelyett abban hiszünk, hogy csak az van, amit felmutatunk, amiről nyilvános beszéd folyik, illetve hogy a társadalmi/tudományos diskurzus teremti meg a tudomány tárgyát is: a világ olyan, amilyennek felmutatjuk. Következésképpen szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy a sajátunkon kívül más tárgyak, más diskurzusok, más kérdésfelvetések is lehetségesek.

De a tudományos "igazság" fogalmának ilyen relativizálása feljogosít-e bennünket arra, hogy tudományunkat politikai-ideológiai szempontoknak rendeljük alá? Ez azt jelentené, hogy elismerjük azt, hogy csak annak a tudománynak, annak a megismerésnek van létjogosultsága (csak az "élhet meg", csak az kaphat társadalmi nyilvánosságot), amit a gyakorlat, az élet, a politikai hatalmi szféra igazol.

Azt hiszem, hogy egy ilyen alkuba a tudománynak nem szabadna belemennie. Gyakorlatilag azonban az a helyzet, hogy a politika mindegyre belekényszeríti a tudományt a

kompromisszumokba. A tudósoknak le kell nyelniük a mindenkori korszellem által eléjük gyömöszölt békákat, vagy lelkiismereti válságaikat feloldandó, hinniük kell abban a politikai ideológiában, amelyet szolgálnak.

De végül is van-e/lehet-e saját erkölce a tudománynak? Nos, lehet, hogy nincsen, elképzelhető, hogy ilyen erkölcs nem is létezhet (mint láttuk, az igazság diskurzusfüggő), de ha mégis van, akkor ennek az erkölcsnek politikamentesnek kell lennie. Magam végül is hiszek abban, hogy a tudománynak hosszú távon, a mindenkori, pillanatnyi hatalmi összjátékok ellenére végül is sikerül érvényre juttatnia valamiféle olyan "igazságot", ami nem egy-egy pillanatnyi politikai-ideológiai *helyzetnek*, hanem magának a tudománynak a *saját* igazsága.

A szappan a kredenc sarkán mint magánvaló dolog igenis komoly vizsgálódások tárgya lehet. Az önelvű tudomány erkölcsében hívő kutatónak azonban nyomban gyanakodnia kell, ha valakik ezért a munkájáért hirtelen megdicsérik, és mondjuk, elismerő okleveleket akarnak neki átnyújtani. A szappanról szóló diskurzus átpolitizálódása esetén mindenekelőtt önmagát kell megvizsgálnia, és ha tisztának találja magát, akkor a külvilág felé fordulva, feltétlenül meg kell tudnia, hogy kik és miféle jelentéseket tulajdonítanak még annak a bizonyos, történetesen őt is érdeklő ártatlan faggyúdarabnak.